

няттям Закону України "Про доступ до публічної інформації" між його нормами і низкою положень інших законів, які стосуються інформаційної сфери.

Список використаних джерел

1. Закон України про доступ до публічної інформації № 2939 // Правове регулювання журналістської діяльності в Україні. Матеріали тренінгу для журналістів. - К. : ГО "Ін-т розвитку регіон. преси", 2012. - С. 3-12.
2. *Котюжинська Т.* Ціна компромісу / Т. Котюжинська // Дзеркало тижня. Україна. - 2011. - № 2. - 21 січ. - Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/tsina_kompromisu-73743.html
3. Межі демократії... Коментарі до Закону України "Про доступ до публічної інформації" / І. Костін, Л. Шиловський // ЮК "Правовий альянс". - Режим доступу : <http://www.legalalliance.com.ua/rus/press/267/>
4. Методичні рекомендації щодо практичного впровадження Закону України "Про доступ до публічної інформації" / М. В. Лациба, О. С. Хмара, В. В. Андрусів та ін. ; укр. незалеж. центр політ. дослідж. - К. : Агентство "Україна", 2012. - 164 с.
5. Стислий коментар Закону України "Про доступ до публічної інформації" / Упр. Голодержслужби в Житомир. обл. - Режим доступу : <http://nads.gov.ua/sub/jitomyrska/ua/publication/content/32638.htm?s398224032=7114b563998d38b5ff1c3a3c5da56b21>
6. *Усенко І.* Коментар до Закону України "Про доступ до публічної інформації" / І. Усенко // Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. - Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php?id=1330078677>
7. *Шевченко А. В.* Закон "Про доступ до публічної інформації": 10 речей, корисних для кожного / А. В. Шевченко // Укр. правда. - 2011. - 10 трав. - Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/05/10/6179197/>

УДК 316.1:(316.3:32+35)

Ринковий Т.П.,

*здобувач кафедри політичної аналітики та прогнозування,
провідний спеціаліст програмно-методичного відділу
управління інноваційних освітніх технологій НАДУ*

Вплив політичних технологій на суспільно-політичну сферу та діяльність органів державної влади

У статті проаналізовано основні тенденції застосування політичних технологій у політичній сфері та діяльності органів державної влади.

Ключові слова: політичні технології, державне управління, політична сфера.

***Ринковий Т.П.* Влияние политических технологий на общественно-политическую сферу и деятельность органов государственной власти**

В статье проанализированы основные тенденции применения политических технологий в политической сфере и деятельности органов государственной власти.

Ключевые слова: политические технологии, государственное управление, политическая сфера.

***Rynkoviy T.P.* The major trends of political technologies on political sphere and government institutions activities**

In this article the author analyses the major trends of political technologies on political sphere and government institutions activities.

Key words: political technologies, public service, political sphere.

Постановка проблеми. Необхідність чіткого розуміння та використання політичних технологій на сучасному етапі державотворення очевидна. Сучасний світ глобалізований та швидко змінюється, і Україна перебуває в ньому у стані постійної конкурентної боротьби. Ми не маємо права на помилки і пасивно спостерігати за світовими процесами. Протягом останніх років помітна неефективність застосування політичних технологій і, як результат - програні газові, інформаційні війни тощо. Чому чорний піар спрацьовує? Чи справа тільки в конкурентах? Чому не ставиться якісний заслін цим атакам, а йде, як у футболі, гра в одні ворота?

Якщо вести мову про інформаційні війни проти України, то варто розглядати адекватні дії у відповідь. Тут доцільно згадати так званий "принцип симетрії" в політтехнологіях, який часто використовується у виборчих технологіях. На інформаційний крок конкурента бажано відповісти таким самим тематичним кроком, щоб знівелювати іміджеві втрати від чорного піару опонентів. Тому використання якісних політтехнологій необхідне саме сьогодні, в період реформування державно-владного апарату. Нині вже не підлягає сумніву наявність у політиці і державному будівництві певних технік і технологій, яких необхідно дотримуватись. У цьому контексті доречно провести аналогію із будівельною сферою: недотримання технологій в будівництві призводить до руйнування споруди.

Наведемо такий приклад. Нещодавно китайська компанія здивувала світ своїми будівельними технологіями. Лише за 15 днів вона побудувала 30-поверховий готель завдяки особливій технології. Тут спостерігаються феноменальні технології в характеристиці "швидкість". Але зрозуміло, що неможливо одночасно витримати характеристики "швидкості", "дешевизни", "якості". Проте нещодавно стало відомо про ще один "будинок-рекордсмен": зведений у Китаї 18-поверховий житловий комплекс у місті Тайчжоу почав осідати лише через 17 год після вселення в нього мешканців [11]. А що ж тоді говорити про "соціальний будинок" під назвою "Держава"? Це - своєрідна метафора у вивченні політичних технологій.

Політичні технології є невід'ємною частиною політичного маркетингу, який суб'єкти політичного процесу використовують з метою впливу на громадську думку. Політичні технології, використовуючи інформаційні та пропагандистські засоби, впливають на зміст та якість соціальних цінностей, традиції і норми, які регулюють політичні відносини. Рівень та характер політичних знань, оцінок та дій громадян, на які справляють вплив політичні технології, визначають стан політичної системи, політичної культури у суспільстві та характер політичної ситуації.

Актуальність теми і доцільність вивчення методів та інструментів сучасних технологій зумовлюється тим, що в сучасних умовах розбудови державності України на перший план виходять питання, пов'язані з формуванням та розвитком політичної культури та ідеології в демократичному суспільстві, забезпеченням можливості впливу громадян на політичний процес. У цьому зв'язку дослідження політичних технологій як технологій маніпуляції громадською думкою та поведінкою людей, мета якої - надати певного спрямування масовій або груповій активності, нині як ніколи є актуальним завданням вітчизняної політичної науки. Разом з тим комплексне дослідження методів і технологій впливу політичної реклами на прикладі сучасних політичних процесів в Україні дасть змогу розкрити сутність феномену політичних технологій, що, у свою чергу, сприятиме визначенню шляхів оптимізації впливу на масову свідомість, політичні та соціальні конфлікти в публічній сфері у процесі політичної комунікації, а також позитивно вплине на подальшу політику України, спрямовану на формування управлінської культури та ідеології, притаманних демократичному суспільству.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені аспекти функціонування політичної сфери суспільства та політичної діяльності розглянуті в працях таких учених, як В.Б.Авер'янов, В.М.Бебик, В.Д.Бакуменко, В.П.Горбатенко, А.М.Колодій, П.І.Надолішній, С.В.Сьомін, М.І.Панов, І.В.Рейтерович, С.О.Телешун, О.Р.Титаренко та ін. Існує ще низка праць з проблематики політичних аспектів функціонування масового суспільства, влади, що відповідають досліджуваній темі, але спинимось на доробку саме цих авторів.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. У зарубіжній та вітчизняній науковій думці та практиці державного управління поняття "політичні технології" поки що чітко не окреслено. Огляд наукових публікацій свідчить, що предметом окремого наукового дослідження таке важливе питання, як вплив політичних технологій на суспільно-політичну сферу та діяльність органів державної влади, ще не було.

Мета статті. З огляду на це метою статті є виявлення особливостей та умов застосування політичних технологій у політиці та системі державного управління, осмислення механізму взаємодії політичної системи з різними інститутами українського суспільства, а також обґрунтування методологічних підходів до дослідження структури сучасної політичної системи в контексті політичних технологій.

Виклад основного змісту. Усі політичні технології ґрунтуються на знаннях про людину і реалізуються як системні інтелектуальні комплекси, спрямовані на маніпулювання свідомістю

для досягнення конкретної мети. Політичні технології (грец. - майстерність - вчення) - набір стратегічних принципів, прийомів, технік, пов'язаних із впливом на свідомість і поведінку людей у політичній сфері з метою здобуття, використання або утримання політичної влади.

За змістовим навантаженням та механізмами дії політичні технології є сукупністю конкретних прийомів, методів, технік, що забезпечують досягнення результатів. Тут потрібно розуміти різницю між термінами "технологія" та "техніка". Наприклад, організація політичної події є технологією, а демонстрація, мітинг, що відбулися в межах цієї події, - технікою. Техніки можуть бути універсальними для різних країн, а технології завжди мають бути адаптовані до місцевих умов [8, с. 171].

Для обрання найоптимальнішої технології необхідно діагностувати ситуацію та створити індивідуальну стратегію під конкретного політичного актора, а також у процесі реалізації цієї технології отримувати інформацію.

Дослідник В.О.Корнієнко виокремлює такі типи політичних технологій:

1. Залежно від політичного режиму:
 - демократичні;
 - недемократичні.
2. За рівнем впливу на суспільство:
 - головні (що стосуються всього суспільства, референдуми, вибори);
 - другорядні (збори, мітинги, марші протесту чи підтримки).
3. За спрямованістю:
 - орієнтовані на створення сприятливого для політика порядку денного;
 - ті, що мають на меті змінювання сприйняття діяльності політика;
 - що передбачають внесення потрібних змін у виборче законодавство;
 - орієнтовані на розподіл зусиль за цілями (перемога на виборах, підвищення довіри).
4. За легальністю використання:
 - "білі", або технології відкритої комунікації (весь інструментарій донесення повідомлень до виборця);
 - "чорні", або технології закритої комунікації (підкуп виборців, різноманітні способи фальсифікації результатів виборів та ін.);
 - "сірі" - технології, які не передбачають прямого порушення закону, але суперечать нормам моралі.
5. За відношенням до виборчої системи:
 - технології, що реалізуються поза виборчою системою (переворот, домовленості з елітами);
 - виборчі технології та технології здійснення влади.
6. За масштабами:
 - масові (здіяний весь електорат);
 - сегментарні (спрямовані на групу електорату).
7. За характером мотивації:
 - мотиваційні, заохочувальні (обіцянки, очікування благ);
 - погрозувальні (грунтуються на використанні нав'язних та природних страхів).
8. За інформаційними носіями:
 - друковані;
 - електронні;
 - зовнішні.
9. За територіальними особливостями:
 - східні (створюються та застосовуються в країнах східного типу);
 - західні (використовують у державах європейського типу).
10. За етапами застосування:
 - довиборчі;
 - виборчі;
 - післявиборчі.
11. За "трьома обставинами":
 - місце (кафе, мітинг на площі);
 - час (алгоритм застосування - разові, регулярні);
 - спосіб дії (активні, пасивні, партнерські тощо).

12. За рівнем упровадження:

- стандартні політтехнологічні процедури, спрямовані на вирішення типових завдань;
- творчі політтехнологічні розробки (комбінації технологій, до яких вдаються у разі не-ефективності стандартних процедур).

Варто спинитись на визначенні окремих понять, що характеризують політичні технології. Деструктивні технології - це технології, що зумовлюють руйнування суспільного організму, втрату керованості ним, породжують правовий нігілізм, аморальність, політичну апатію.

Гуманітарні технології спрямовані на досягнення політичного результату завдяки участі суб'єктів політичного процесу у вирішенні складних проблем.

Політичний маркетинг - це сукупність методів і засобів цілеспрямованого впливу на різні соціальні групи того чи іншого суб'єкта політики з метою донести до них вигідну про себе інформацію в найбільш доступній формі і по найбільш ефективних каналах її трансляції. Він вимагає відповідних засобів упровадження і донесення до населення привабливого іміджу політика [4, с. 55]. Основою політичного маркетингу є політична реклама. Вона, як і реклама комерційна, має дуже різноманітні, численні форми і обмежується лише можливостями фантазії політичних рекламистів.

Технології політичні (від грец. - мистецтво, майстерність) - сукупність методів і систем послідовних дій, спрямованих на досягнення необхідного політичного результату. Вони включають, насамперед, вивчення та набуття знань щодо реально існуючих об'єктивних умов, за яких відбувається діяльність суб'єктів політики. Це означає володіння інформацією щодо того, які соціальні групи залежно від їх причетності до форм власності, рівня доходів та інших показників проживають на території країни та конкретного регіону; який відсоток становить кожна група від чисельності всього населення; які потреби, інтереси, сподівання у кожній із цих груп; у яких відносинах вони перебувають одна з одною, а також щодо органів державної та місцевої влади (взаєморозуміння, поваги, недовір'я, ворожнечі та ін.). Необхідне володіння такою інформацією стосовно національних груп, якщо територія багатонаціональна. Важливою складовою знань про реальні об'єктивні умови дійсності є інформація про розстановку політичних сил, вплив політичних партій, рухів, громадсько-політичних об'єднань, а також засобів масової інформації на конкретні соціальні (національні) групи населення [10, с. 561-562].

У контексті нашого дослідження становлять інтерес технології державного управління та соціальні технології, тож варто, насамперед, навести визначення цих понять.

Технологія управління - не винахід сьогодення. З того часу, як управління виокремлюється в самостійний вид людської діяльності, розробляються правила його здійснення. Вони формувалися емпіричним шляхом і передавалися в усній формі. Сьогодні ж головна функція соціальної технології - об'єднання науки і практики. Технологія являє собою систему жорстко скоординованих елементів: "цілі" - процедури (правила) - технічні засоби - операції (дії) - мотиви (стимули). Головне в ній - узгодженість і послідовність елементів, що є незмінними для будь-якої технології - освітньої, виховної, інформаційної, виробничої, сервісної, комунікаційної, управлінської. Але завжди реалізація сформульованих цілей має здійснюватися шляхом установлення чітких і неодмінно виконуваних процедур, які диктують логіку тих чи інших, зрозуміло, обґрунтованих і продуктивних дій (Г.А.Атаманчук). Соціальні технології та соціальне управління пов'язані з людьми, вони є суб'єктами історичного процесу, оскільки люди, на відміну від машин і автоматів, усвідомлюють і формують свої інтереси і, відповідно, визначають поведінку [2, с. 185-189].

А. Колодій визначає поняття "політичні технології" як систему прийомів, технік послідовного досягнення бажаного результату в тій чи іншій сфері політичної діяльності. Д. Видрін використовує також поняття "антитехнології", звертаючись до яких суб'єкти політики роблять ставку на досягнення часткового або найближчого результату, ігноруючи загальні й довготривалі наслідки своєї діяльності, тобто на політичну стратегію. Тут наявна парадигма незалежності політики від моралі. Зразком таких антитехнологій Д. Видрін називає популізм.

На рівні владних структур існує лише три функції політичної діяльності:

- 1) аналітична (діагностична);
- 2) директивна (прийняття та впровадження рішень);
- 3) мобілізуюча.

Варто детальніше спинитися на директивних технологіях (прийняття та впровадження рішень). Стадії процесу прийняття політичних рішень такі.

1. Заявлення вимог. Незадоволені потреби суспільства, які передаються у центри прийняття рішень.

2. Підготовка рішення. Беруть участь різні співпрацюючі організації, експерти із залученням зацікавлених сторін. Це фактично стадія підготовки самого акту вибору.

3. Прийняття рішення - це сам акт вибору. Він може здійснюватися одноособово і колективно. Відповідно існують директивні технології одноособового колективного прийняття рішення. Оптимальне рішення - це половина успіху, в його виконанні - запорука ефективного функціонування влади. До позитивних якостей політичного рішення слід віднести: легітимність, компетентність, моральність, компромісність [6, с. 101-109].

Характерно, що прикладна (практична) політологія досліджує і прогнозує конкретні політичні події, надає можливість суб'єктам політичної діяльності за допомогою технологій досягти намічених цілей.

Політичні технології - це сукупність найдоцільніших прийомів, засобів, процедур реалізації функцій політичної системи, спрямованих на підвищення ефективності політичного процесу та досягнення бажаних результатів у сфері політики. Політичні технології містять у собі прийоми як досягнення негайних локальних короткочасних результатів (тактика), так і отримання глибокого тривалого ефекту (стратегія). Використання тих чи інших політичних технологій визначає ефективність політичного управління, регулювання політичних процесів, стійкість політичної системи і всього політичного простору [7, с. 429].

Тепер розглянемо деякі аспекти технологій державного управління, що є одним із проявів соціальних технологій. Соціальна технологія - це певний спосіб досягнення суспільних цілей. Її сутність полягає в поопераційному здійсненні діяльності: операції розробляються заздалегідь, усвідомлено і послідовно, на основі наукових знань. Соціальна технологія, за визначенням болгарського вченого М.Маркова, - елемент людської культури. Вона виникає двома шляхами: виростає в культурі еволюційно або будується за її законами як штучне утворення.

Розглянемо зв'язок між соціальними технологіями й державним управлінням. Були часи, коли наше суспільство переживало процес соціального будівництва, коли закладалися основи принципово нового укладу громадського життя, формувалися основні його інститути й установи, коли соціальна організація суспільства перебувала на стадії становлення й ще тільки організаційно закріплювала принципи, сформульовані в процесі соціальної революції. Сьогодні етап соціального будівництва і становлення стали надбанням історії. Після того, як основні соціальні інститути й установи суспільства склалися й історично визначилися, завдання соціального будівництва поступово змінюється на завдання соціального управління.

Соціальна організація суспільства, що склалася, не статична, вона безупинно змінюється під впливом історичних умов і людської діяльності й зумовлює потребу в управлінні цим процесом історичного руху. Звідси виникає потреба в конкретному дослідженні існуючої соціальної організації як об'єкта соціального управління, і формулюванні наукових принципів соціального управління. Звідси й необхідність пошуку форм, адекватних завданню соціального управління на новому етапі розвитку українського суспільства, і, як наслідок, виникають нові вимоги до професіоналізму державних службовців, у руках яких зосереджено багато важелів управління соціальними процесами, а значить, на них покладається більша відповідальність за якість життя наших громадян.

Соціально-економічна ситуація в країні характеризується також існуванням багатьох різноспрямованих тенденцій. При цьому щомісяця видаються нові укази й постанови, динамічно змінюється юридична й економічна основа прийняття рішень, нової якості набули трудові колективи, змінилася політична й соціальна активність населення, відбувається глибока, сутнісна перебудова багатьох підприємств і навіть галузей науки, культури, виробництва. У сфері розробки й впровадження соціальних технологій, у всіх сферах управління суспільними процесами відставання України від розвинених країн Заходу виявилось ще більш значним, ніж у сфері технічних. У нашій країні не спостерігається одна з найважливіших соціальних закономірностей суспільного розвитку - піднесення соціальної ролі управління й перетворення технології в унікальний ресурс, використання якого стало необхідним для стратегічного мислен-

ня, обґрунтування сучасних програм перебудови, модернізації суспільних систем і соціального прогнозування.

Самі по собі явища соціального керівництва, регулювання організації й управління аж ніяк не можна вважати новими для державного управління. По суті, вони існували здавна, і відповідно до цього ставилися, хоча часом і в неявному вигляді, спеціальні завдання соціального управління й керівництва. Специфіка кінця XX ст. характеризується кількома моментами: по-перше, тим, що вкрай гостро й вже на практичному рівні було поставлено завдання управління розвитком соціальних і соціокультурних систем; по-друге, тим, що це завдання було поширено на соціальні системи найрізноманітнішого типу, починаючи від окремого підприємства й закінчуючи всім суспільством, у тому числі й на такі системи, які раніше самі відіграли природну керівну роль, а самі стали так само керовані - наприклад система культури; і, по-третє, тим, що управлінська робота стала "масовою" у точному розумінні цього слова й охопила всі сфери життєдіяльності людей.

Те, що реалії нинішнього стану розвитку державної служби безпосередньо пов'язані з тенденціями демократизації управлінської функції, яка в період стаціонарного суспільного устрою цілком належала державі, змушує звернутися до основ, що диктують необхідність змін у системі державної служби, її місця й ролі в реформуванні нашого суспільства.

Оскільки функціонування й розвиток сучасних суспільних систем базується на взаємозв'язку й взаємодії різних видів діяльності, сучасна теорія діяльності стверджує, що кожний вид діяльності характеризується своїм особливим набором засобів, процедур, об'єктів і створює свої форми кооперації й організації. Прикладами таких видів діяльності можуть служити "перетворення" об'єктів, конструювання, проектування, наукове дослідження, керівництво, управління, політика. У вихідних пунктах форми кооперації й організації залежать від засобів, процедур і об'єктів. Однак після того, як вони складаються й оформлюються, вони набувають самостійності і конституюються у вигляді особливих "організмів" і сфер діяльності. При цьому кожний такий вид діяльності, з одного боку, відокремлюється від інших видів діяльності й протиставляє себе їм як особливий й соціально визначений вид, а з другого - він увесь час "захоплює" і асимілює інші види діяльності, ніби "вириваючи" фрагменти інших "організмів" і сфер діяльності і поглинаючи їх.

У сучасних аналітичних політологічних дослідженнях усе частіше трапляються великі дослідження, в яких аналізуються роль та місце інформації як основи сучасних технологій в системі політичного управління (політичного менеджменту). Трактуються поняття "інформація", "інформаційні технології", "інформаційно-комунікативні засоби" в них дається в інструментальному ключі, тобто в тому розумінні, що політична система знаходить додаткові можливості до саморегулювання за допомогою ефективних інформаційних, а в даному контексті - і політичних технологій. Так, можна трактувати феномени управління й інформації в такий спосіб: інформація перетворюється в глобальний, в принципі невичерпний ресурс для соціального управління, включаючи і різноманітні технології, які примножують можливості феномену управління.

Поділяючи думку багатьох політологів про технології як механізми політичного управління, ми вважаємо необхідним конкретизувати поняття "політичне управління".

По-перше, слід визначити поняття "державне управління" і "політичне управління". Державне управління - це центральний елемент політичного процесу, так зване ядро політичного управління. Державне управління більш раціональне, тобто функціонально організоване й вирішує конкретні завдання. Політика ж більш емоційна, у тому розумінні, що вона чутлива до суспільної думки, настроїв широких мас людей, їх устремлень, залежить від впливу поточних подій, від переваги тих чи інших лідерів, соціальних інтересів тощо.

По-друге, "політичне управління" необхідно досліджувати з позиції законів синергії у тому розумінні, що феномени соціуму слід вивчати з погляду гуманітарного знання. У нашому розумінні політичне управління - це функціонування в суспільстві таких політичних механізмів, у яких суб'єкти й об'єкти пов'язані відносинами управління. Сюди можуть бути віднесені відносини політичної влади й політичного зворотного зв'язку, що виникають у рамках державного управління, і відносини підпорядкування в інших організаційних структурах суспільства, вклю-

чених у політичний процес. Зворотний зв'язок особливо актуальний, коли потрібне оперативне реагування політичних структур на нові реалії політичного життя суспільства.

Інформація є постійно діючим фактором і необхідною умовою здійснення управління взагалі й окремих його функцій зокрема. В аспекті теорії управління політичні технології являють собою спосіб організації та впорядкування доцільної практичної політичної діяльності, а також сукупність засобів та дій, спрямованих на зміну стану соціального об'єкта або на досягнення заданого результату.

Висновок та перспективи подальших розвідок. Таким чином, політичні технології як механізми політичного управління стають дедалі більш інтегрованими в систему політичного менеджменту, що, у свою чергу, приводить до скорочення часових та інших витрат на процес прийняття рішень. Крім того, налагоджена система зворотного зв'язку є свідченням вираженої мобільності, гнучкості системи управління між суб'єктами і об'єктами політичних відносин завдяки використанню політичних технологій.

Вивчення політичного процесу і його складових дає змогу визначити прогрес, застій чи регрес у функціонуванні політичної системи і суспільному розвитку. Якість політичних технологій постійно змінюється, тому їх застосування, і тут варто погодитись з дослідником В.О.Корнієнком, є проблемою морального вибору політика та фахівців, що їх застосовують. Знання політичних, соціальних, директивних технологій у контексті загальних управлінських технологій та методик, способів їх конструювання і використання сприяє досягненню передбаченого результату, визначає здатність прогнозувати, "передбачати ходи", ефективно протидіяти викликам і загрозам.

Подальші дослідження мають зосереджуватися на аналізі адекватності застосування перелічених технологій та пошуку шляхів адаптації до нових пріоритетів у розробці перспектив політичного та державно-владного реформування.

Список використаних джерел

1. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика : монографія / В. М. Бебик. - К. : МАУП, 2000. - 384 с.
2. Державне управління: основи теорії, історія і практика : навч. посіб. / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній, М. М. Іжа, Г. І. Арабаджи ; за заг. ред. П. І. Надолішнього, В. Д. Бакуменка. - Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2009. - 394 с.
3. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Б. Авер'янова. - К. : Юрінком Інтер, 1998. - 432 с.
4. Пойченко А. М. Політика: теорія і технології діяльності / А. М. Пойченко. - К. : [б. в.], 1996. - 163 с.
5. Політична аналітика в системі публічного управління : навч. посіб. / авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Сьомін, О. Р. Титаренко та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна. - К. : НАДУ, 2008. - 284 с.
6. Політологія : у 2 кн. ; кн. перша: Політика і суспільство ; кн. друга: Держава і суспільство / А. Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я. Косьмина. - К. : Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000. - 584 с.
7. Політологія : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. І. Панов (кер. авт. кол.), Л. М. Герасіна, В. С. Журавський та ін. - 2-ге вид., переробл. і допов. - К. : Концерн "Видавн. Дім "Ін Юре", 2005. - 520 с.
8. Прикладна політологія : навч. посіб. / за ред. В. П. Горбатенка. - К. : ВЦ "Академія", 2008. - 472 с.
9. Телешун С. О. Основи інформаційно-аналітичної діяльності в публічному управлінні : навч. посіб. / С. О. Телешун, О. Р. Титаренко, І. В. Рейтерович. - К. : НАДУ, 2009. - 168 с.
10. Філософія політики : корот. енцикл. слов. / авт.-упоряд. : В. П. Андрущенко та ін. - К. : Знання України, 2002. - 670 с.
11. Режим доступу : <http://svit.ukrinform.ua/turism.php?page=caledoscop&id=14670>